ONTWIKKELINGSPERSPECTIEVEN VOOR DE OUDE MAASARM

EEN INSPIRATIEBOEK

ONTWIKKELINGSPERSPECTIEVEN VOOR DE OUDE MAASARM

EEN INSPIRATIEBOEK

Een uitgave van InnovatieNetwerk

AUTEURS Wim Braakhekke, Alphons van Winden, Dirk Oomen

ONTWIKKELINGSPERSPECTIEVEN VOOR DE OUDE MAASARM

Inhoudsopgave

1. Inleiding **4**
2. Vertrekpunt: landschap met unieke potenties **6**
3. Voorgestelde maatregelen **8**
4. Het perspectief in 8 stappen **29**

1. Inleiding

TUSSEN OOIJEN EN WANSUM

DE GEBIEDSONTWIKKELING

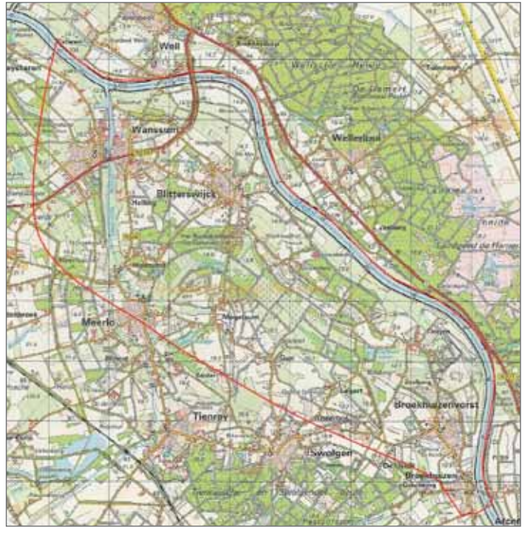
Tussen Ooijen en Wanssum ligt, parallel aan de Maas, een 10 kilometer lange Oude Maasarm – nu nog afgesloten van de rivier zelf. De provincie Limburg, de betrokken gemeentes, Rijkswaterstaat en het Waterschap willen hier een gebiedsontwikkeling op gang brengen*.
Deze moet drie resultaten opleveren:

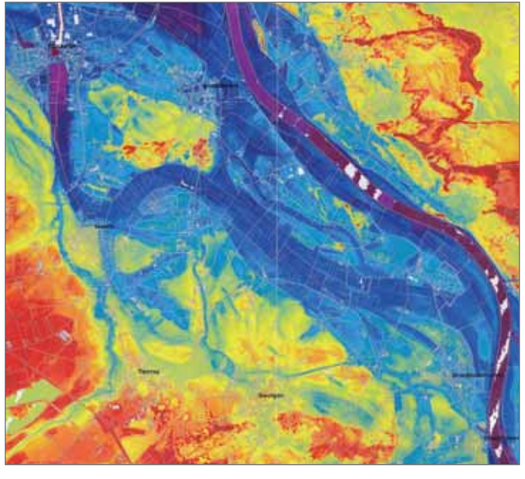
1. *Duurzame waterstandsdaling*
   Ruimte voor de rivier conform IVM (Integrale Verkenning Maas) én acceptabele beveiliging van woningen in het gebied.
2. *Aaneengesloten waterrijk landschap*
   Vorming van een groot, aaneengesloten waterrijk natuurgebied langs de Maas en in de Oude Maasarm.
3. *Economische ontwikkeling en leefbaarheid*
   Toeristisch recreatieve aantrekkelijkheid, vestigingsklimaat, landschappelijke en stedenbouwkundige kwaliteit.

* Meer over de achtergronden van deze gebiedsontwikkeling is te vinden op www.ooijen-wanssum.nl en in *Gebiedsontwikkeling Oude Maasarm, synopsis van een verkenning* (een co-produktie van Habiforum en InnovatieNetwerk)

DEZE PUBLICATIE

Bureau Stroming heeft in opdracht van InnovatieNetwerk verkend hoe in het gebied van de Oude Maasarm (OMA) bovenstaande doelen kunnen worden gerealiseerd. Daarbij is overleg gevoerd met en dankbaar gebruik gemaakt van de kennis van het projectbureau dat zich met de gebiedsontwikkeling bezig houdt. We brengen stapsgewijs in beeld hoe deze potenties kunnen worden benut – als inspiratiebron voor de gebiedsontwikkeling die gaande is.

De locatie van de gebiedsontwikkeling tussen Ooijen en Wanssum (rode contour). Op de topografische kaart (boven) is de Oude Maasarm moeilijk te herkennen. Op een hoogtekaart (rechts) is hij wel goed zichtbaar. (bron: Topografische Dienst Nederland; Actueel Hoogtebestand Nederland).

2. Vertrekpunt: landschap met unieke potenties

De Maas in Noord-Limburg stroomt door een onbedijkt terrassenlandschap. Het land loopt ter weerszijden van de rivier trapsgewijs op en biedt zo een natuurlijke bescherming tegen overstromingen.

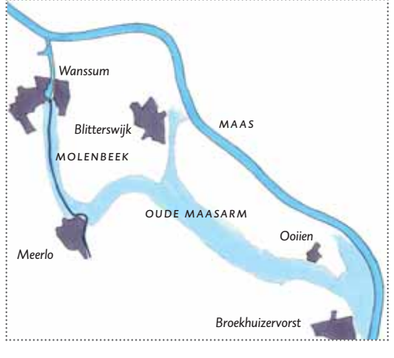
Tussen de dorpen Ooijen en Wanssum is de situatie wat anders. De terrassenopbouw is daar doorbroken door een langgerekte natuurlijke laagte die parallel aan de rivier ligt: de Oude Maasarm. De bodem daarvan ligt een paar meter hoger dan de Maas zelf maar bij hoge waterstanden stroomde het rivierwater naar binnen*.

Een ander fenomeen is het grondwater. Vanaf de hoger gelegen terrassen stroomt het ondergronds in de richting van de laaggelegen Oude Maasarm en komt daar aan de oppervlakte. De Oude Maasarm is van nature dus altijd vochtig:
bij lage rivierstanden domineert de kwel (voedselarm grondwater);
bij hoge rivierstanden domineert de Maas (voedselrijk rivierwater).

Ook op andere plekken langs de Maas zijn oude Maasmeanders te vinden, maar die liggen altijd op de hogere terrassen en zijn niet meer toegankelijk (te maken) voor de Maas. Alleen de Oude Maasarm bij Ooijen-Wanssum leent zich ervoor om het spel tussen rivier- en kwelinvloed weer te herstellen.

* In 1996 werd in de instroomopening bij Ooijen een kade gelegd, die het instromen van water verhinderde. Een ongewenste bijwerking daarvan is echter dat bij extreme waterstanden het Maaswater bij Broekhuizervorst hoger staat dan voorheen. Daarom zal deze kade weer worden verwijderd.

SPEL TUSSEN RIVIER EN KWEL

3. Voorgestelde maatregelen

In deze verkenning concentreren we ons op twee van de drie ambities van de gebiedsontwikkeling: het vergroten van de rivierveiligheid en het ontwikkelen van een aaneengesloten waterrijk landschap. Met zo'n veilig en mooi natuurlandschap wordt in onze ogen dan tevens de basis gelegd voor de derde ambitie: meer economisch perspectief en het vergroten van de leefbaarheid.

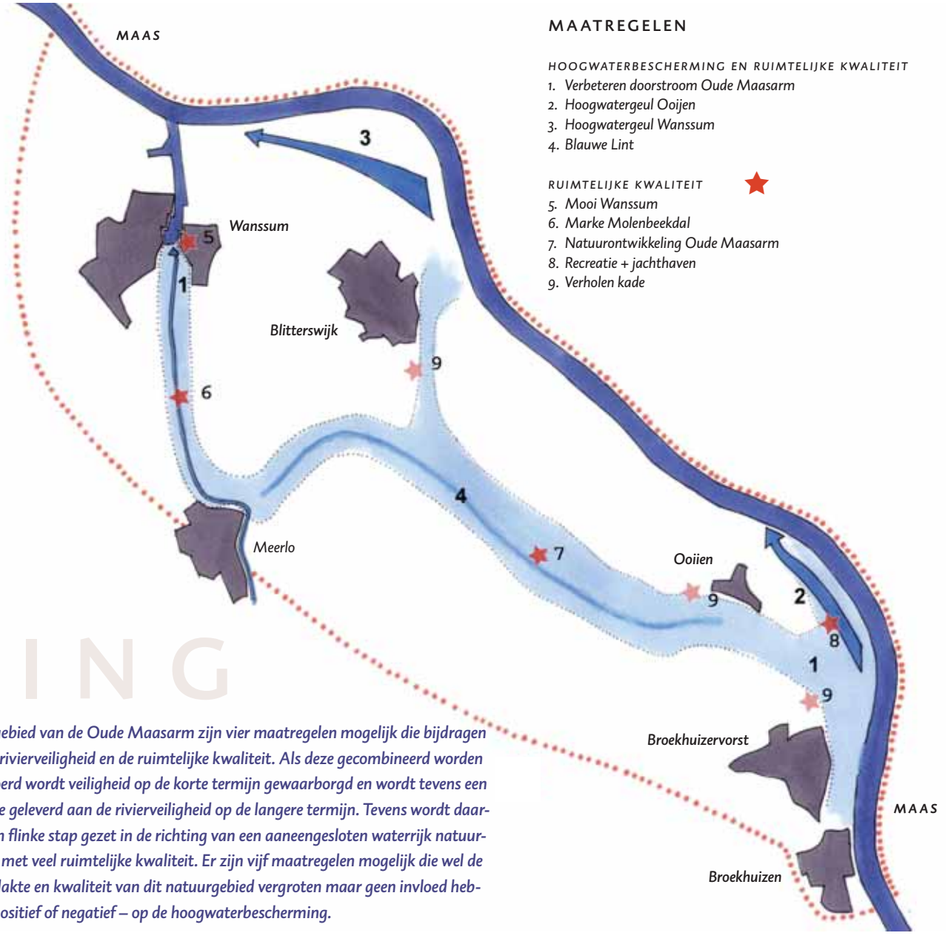
Er zijn verschillende typen maatregelen mogelijk om de rivierveiligheid en ruimtelijke kwaliteit te vergroten:

maatregelen die zowel de rivierveiligheid als de ruimtelijke kwaliteit vergroten
maatregelen die alleen bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit
maatregelen die alleen de rivierveiligheid vergroten.

De laatste groep van maatregelen (bijv. het aanleggen van extra kades) laten we in het kader van deze verkenning buiten beschouwing: we concentreren ons op ingrepen die een positief ruimtelijk effect kunnen hebben. In de kaart hiernaast worden ze weergegeven, op de volgende pagina's worden ze stuk voor stuk globaal beschreven.

HOOGWATERBESCHERMING EN RUIMTELIJKE KWALITEIT
1. *Verbeteren doorstroom Oude Maasarm*
2. *Hoogwatergeul Ooijen*
3. *Hoogwatergeul Wanssum*
4. *Blauwe Lint*

RUIMTELIJKE KWALITEIT
5. *Mooi Wanssum*
6. *Marke Molenbeekdal*
7. *Natuurontwikkeling Oude Maasarm*
8. *Recreatie + jachthaven*
9. *Verholen kade*

In het gebied van de Oude Maasarm zijn vier maatregelen mogelijk die bijdragen aan de rivierveiligheid en de ruimtelijke kwaliteit. Als deze gecombineerd worden uitgevoerd wordt veiligheid op de korte termijn gewaarborgd en wordt tevens een bijdrage geleverd aan de rivierveiligheid op de langere termijn. Tevens wordt daarmee een flinke stap gezet in de richting van een aaneengesloten waterrijk natuurgebied met veel ruimtelijke kwaliteit. Er zijn vijf maatregelen mogelijk die wel de oppervlakte en kwaliteit van dit natuurgebied vergroten maar geen invloed hebben – positief of negatief – op de hoogwaterbescherming.

HOOGWATERBESCHERMING
EN RUIMTELIJKE KWALITEIT

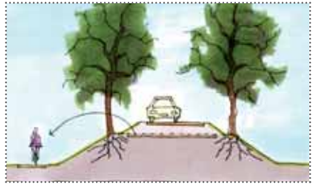
1. VERBETEREN DOORSTROOM OUDE MAASARM

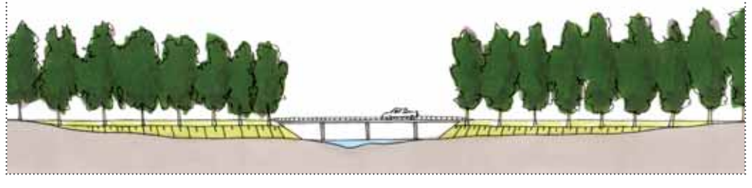
In 1996 werd bij Ooijen een kade aangelegd in de instroomopening van de Oude Maasarm. Door deze kade te verwijderen wordt bij hoge waterstanden weer rivierwater door de Oude Maasarm afgevoerd.

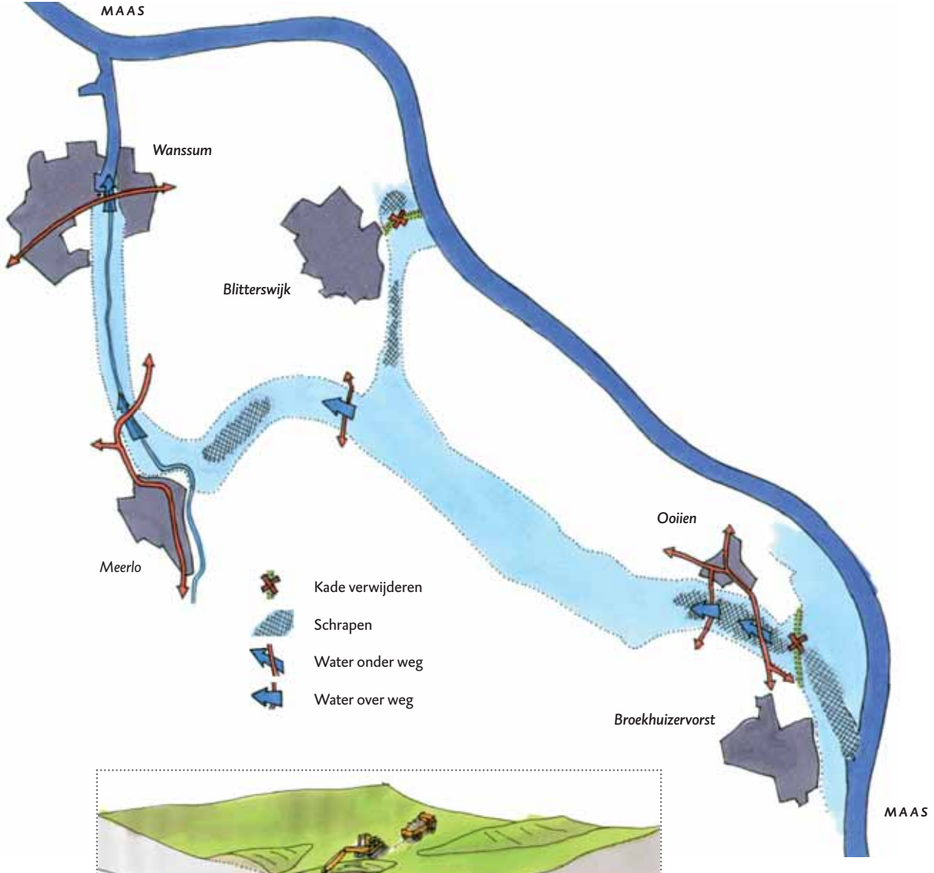
In de instroomopening van de Oude Maasarm ligt een aantal natuurlijke 'hobbels' in het landschap. Ook bij Meerlo en Blitterswijk liggen delen van het terrein wat hoger. Door deze af te schrapen wordt de doorstroomcapaciteit verder vergroot.

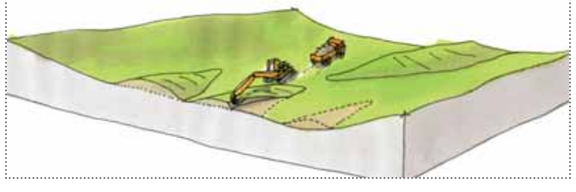
Om de bereikbaarheid te garanderen wordt een aantal wegen op bruggen gelegd of worden bestaande bruggen verlengd om voldoende doorstroomcapaciteit te krijgen. De resterende wegen staan bij hoge Maasafvoeren onder water.

Bij Ooijen loopt de weg over een kade, tussen twee bomenrijen door. Op één locatie ontbreken enkele bomen in de laan: hier wordt een brug aangebracht. Zo hoeven slechts enkele bomen te worden gekapt terwijl toch voldoende ruimte voor het water ontstaat. Om de weg hoogwatervrij te houden, moet het talud daarvan worden verhoogd. Om de oude eiken te sparen wordt de basis van het wegtalud niet verbreed ten opzichte van de huidige situatie. Verhoging betekent dus dat de top van het verhoogde talud (en dus de weg) smaller wordt. Dit betekent dat het fietspad naast de weg wordt gelegd. Veilig en fraai, maar niet hoogwatervrij.

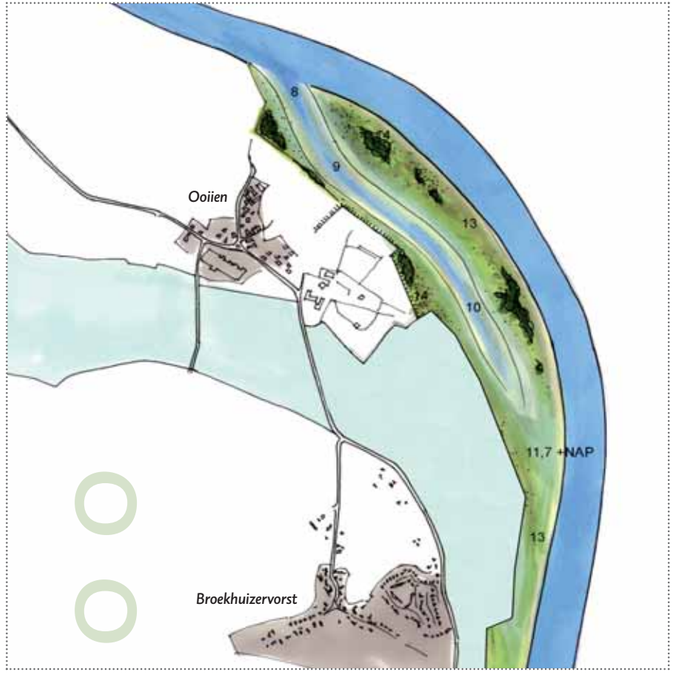
2. HOOGWATERGEUL OOIJEN

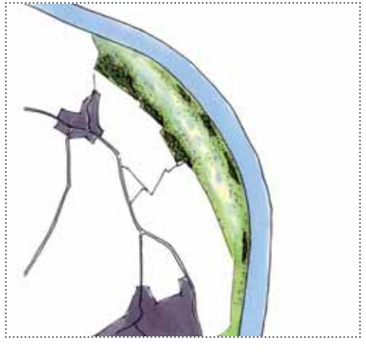
Door in de Maasuiterwaarden bij Ooijen een hoogwatergeul te graven van gemiddeld circa 100 meter breed wordt de afvoercapaciteit vergroot.

De geul kan ondiep worden uitgegraven (kleine tekening) zodat hij normaliter, circa 2/3 van het jaar, droog staat. Deze droge variant is rivierkundig vrijwel net zo effectief als de natte variant (grote tekening) die altijd water bevat (waterdiepte circa 2 meter). Zodra het peil in de Maas stijgt gaat de geul, zowel in de droge als in de natte variant, meestromen. Dit zal ongeveer gedurende 1/3 van het jaar plaatsvinden.

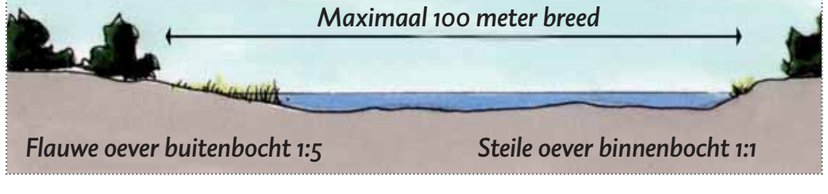
Voor natuur- en landschapsontwikkeling biedt een geul die altijd water bevat meer potentie: daartoe wordt de geul tot 6 meter onder het maaiveld uitgegraven. Een van de oevers wordt breed en met een zeer flauw talud uitgevoerd. Hierdoor ontstaan volop mogelijkheden voor oevervegetatie.

De gehele uiterwaard – dus niet alleen de geul zelf – wordt als natuurgebied ingericht en beheerd.

OOIJEN

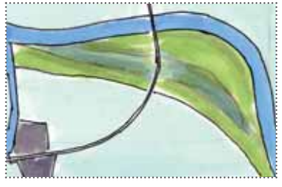

3. HOOGWATERGEUL WANSSUM

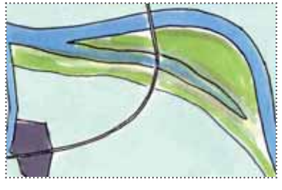
Door in de Maasuiterwaarden bij Wanssum een hoogwatergeul te graven wordt de afvoercapaciteit vergroot.

De geul kan ondiep worden uitgegraven (1) zodat hij normaliter, ca. 2/3 van het jaar, droog staat. Deze droge variant is rivierkundig vrijwel net zo effectief als een natte variant (2) die altijd water bevat (waterdiepte ca. 2 meter). Zodra het peil in de Maas stijgt gaat de geul, zowel in de droge als in de natte variant, meestromen. Dit zal ongeveer gedurende 1/3 van het jaar plaatsvinden.

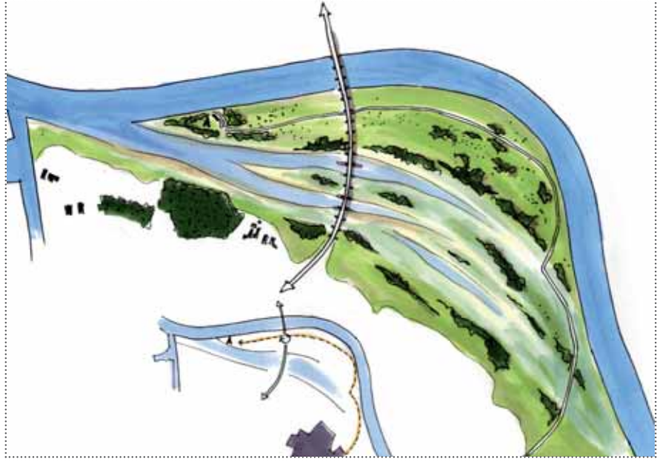
1

2

3

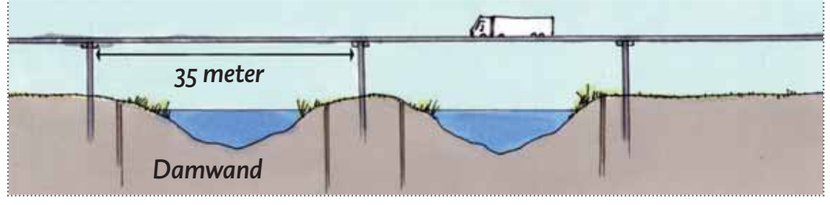
Voor natuur- en landschapsontwikkeling biedt een geul die altijd water bevat meer potentie: daartoe wordt de geul gemiddeld 3 meter onder het maaiveld uitgegraven, deels met flauwe, deels met steilere oevers (5). Door de geul dubbel uit te voeren (3 en 4) ontstaat nog meer afwisseling in het landschap.

Ter hoogte van de brug wordt de (dubbele) geul verder gesplitst in een aantal lopen die smaller en dieper zijn. De brugpijlers worden met damwanden beschermd. Zo kan het water onder de brug doorstromen zonder dat de gehele constructie moet worden aangepast*.

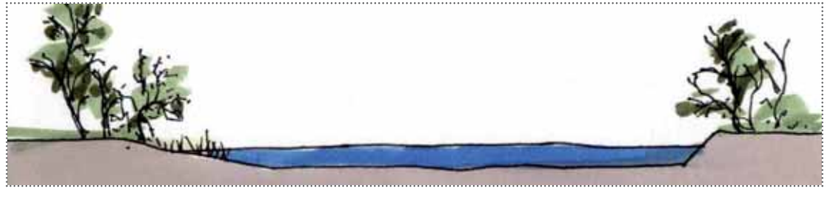
De gehele uiterwaard – dus niet alleen de geul zelf – wordt als natuurgebied ingericht en beheerd.

* Dit betreft een inschatting. De wijze waarop de hoogwatergeul onder de brug door wordt geleid, moet nader worden onderzocht.

4

5

4. BLAUW LINT

De ruimtelijke kwaliteit en de doorstroomcapaciteit van de Oude Maasarm wordt verder vergroot door over een lengte van ongeveer 6 kilometer een geul uit te graven van gemiddeld 2 meter diep en 50 meter breed (is 1/3 van de breedte van de Maas). Bij hoge waterstanden zal de geul net als de rest van de Oude Maasarm meestromen met de Maas. Maar het grootste deel van het jaar wordt hij door het grondwater gevoed.Het landschap is hier nagenoeg vlak en er zijn slechts twee (natuurlijke) drempels nodig, een aan het begin en een aan het einde van de geul, om afstroming van het grondwater – en daarmee verdroging – te voorkomen. Een combinatie met het opzetten van het grondwaterpeil in de Oude Maasarm is dus mogelijk.

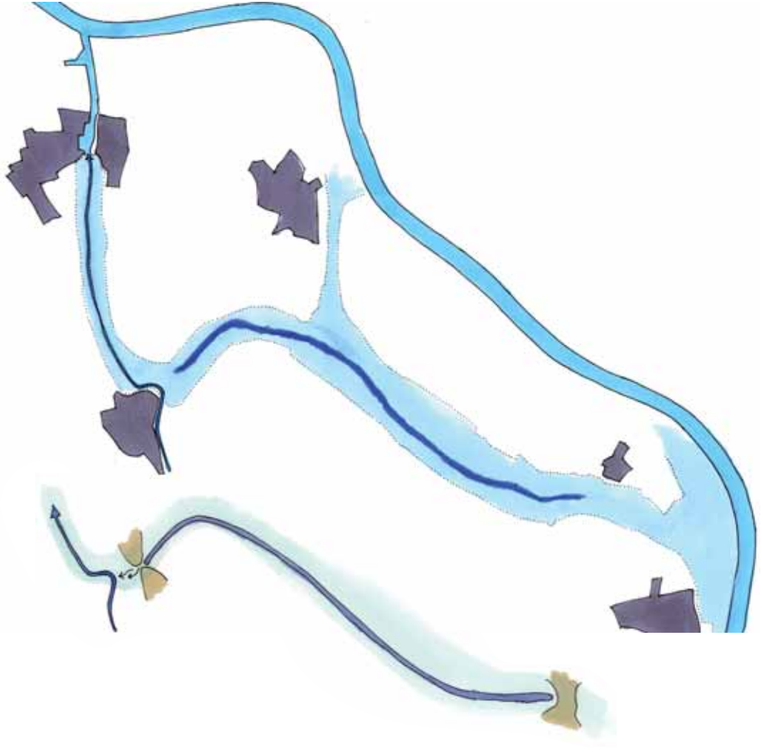
Met dit blauwe lint wordt het landschap veel beter herkenbaar als een oude Maasarm en worden enkele biotopen aan het gebied toegevoegd die passen bij deze plek ((zie de foto op pagina 23 rechtsonder: deze oude visvijver bij Legert is een goede referentie).

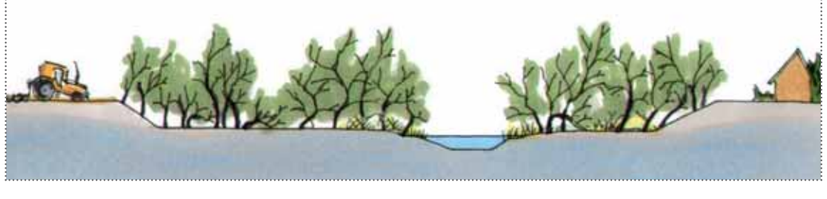
Het blauwe lint heeft ook een positief effect op de doorstroomcapaciteit. Immers, door het voorgenomen beleid zullen er ruigere vegetatie en bomen in het nieuwe landschap van de Oude Maasarm ontstaan. Die zullen de afvoer van hoogwaters in zekere mate belemmeren. Er zijn twee manieren om hiermee om te gaan:
- het periodiek uitkappen van een vrije stroombaan
- een vrije stroombaan creëren door aanleg van een geul. Als deze water bevat van 2 meter diep, blijft deze vrij van bos en stroomt bij hogere waterstanden ‘water over water’.

Zowel voor de natuurontwikkeling (geen voortdurend ingrijpen nodig) als voor de rivierveiligheid (minimale stromingsweerstand, weinig onderhoudskosten) is de tweede optie de beste.
Anders dan de voorgaande maatregelen, is het idee voor de aanleg van een ‘blauw lint’ in de Oude Maasarm relatief nieuw. Daarom in de tabel hieronder expliciet aandacht voor de kansen en risico’s.

KANSEN
Extra rivierruimte in de Oude Maasarm ten behoeve van veiligheid en natuur
Leesbaarheid landschap: de Oude Maasarm wordt als zodanig herkenbaar
Landschappelijke diversiteit
Ecologische diversiteit door toevoegen extra biotopen
Realisatiekracht in de Oude Maasarm (driver voor daadwerkelijke, integrale inrichting)
Ruggengraat voor andere ontwikkelingen (o.a. woningbouw)
Recreatief interessant
Imago: gebiedsontwikkeling wordt meer dan bundeling van bestaande plannen

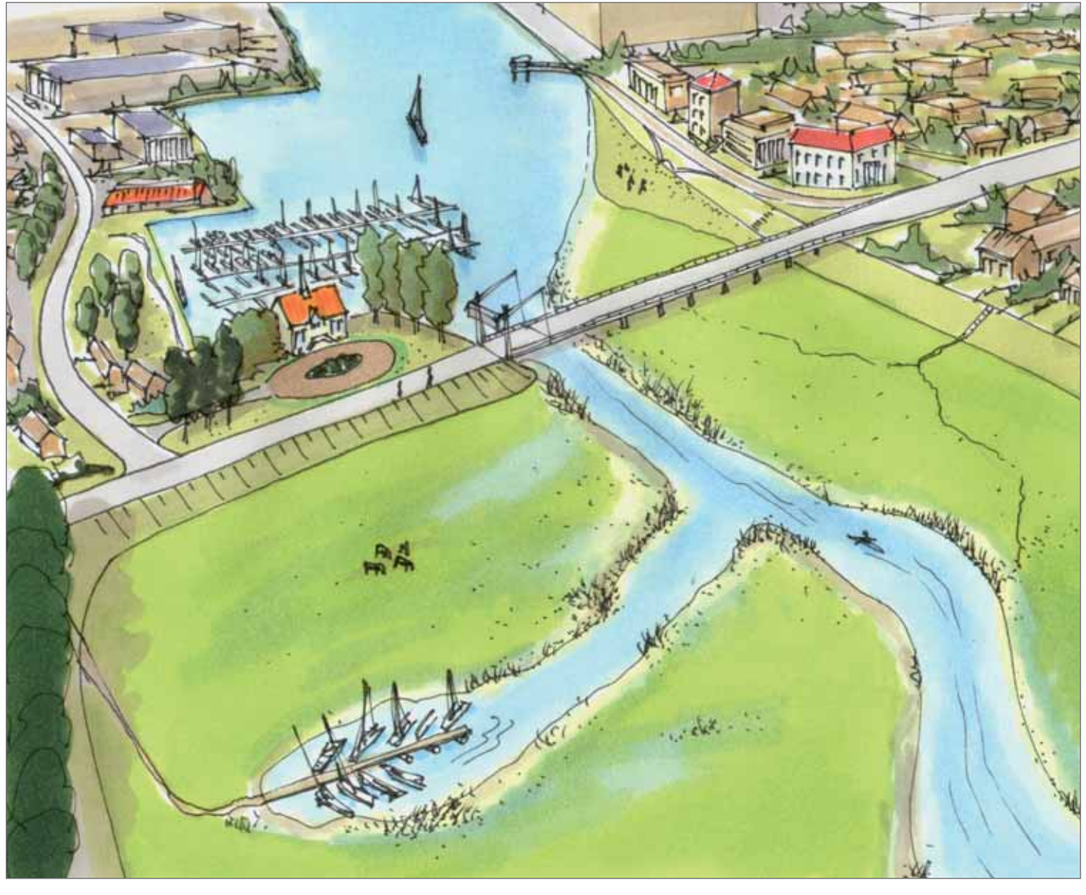
RISICO’S
Ecologische diversiteit (deels andere natuur dan huidig beleid) waardoor mogelijk weerstand natuurbeschermers
Zichtbare verandering in de Oude Maasarm
Mogelijk effect op bestaande natuurwaarden, bijv. in Sohr Legeterbos

5. MOOI WANSSUM

Bij Wanssum moet de uitstroomcapaciteit van de Oude Maasarm worden vergroot. Een uitgelezen kans om ook het dorpsfront ter plaatse een facelift te geven. De weg wordt versmald (er komt immers een rondweg), het karakteristieke pand van het Chinese restaurant blijft bestaan en nog meer dan nu een blikvanger. In dit beeld wordt er van uitgegaan dat de C1000 supermarkt en het tankstation plaats maken voor een nieuw, aantrekkelijk vormgegeven havenfront.

MOOI WANSSUM

6. NIEUWE MARKE MOLENBEEKDAL

Het Molenbeekdal is onderdeel van de Provinciaal Ontwikkelingszone Groen. Voor de POG is mogelijk EHS instrumentarium (geld) beschikbaar. Voor de ontwikkeling van natuur, bos en kleine landschap-elementen zijn ook de instrumenten Rood-voor-groen, VORm, aanleg nieuwe landgoederen, bosaanleg-subsidies en realisatie natuurcompensatieverplichtingen beschikbaar.

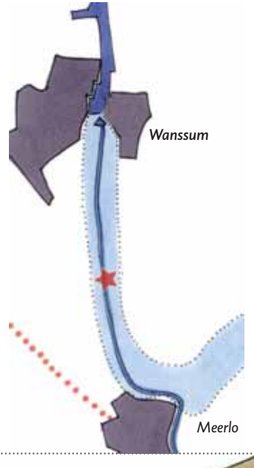
Om dit deel van de Oude Maasarm daadwerkelijk in te richten als natuurgebied, is de aanleg van een Nieuwe Marke een goed instrument. De essentie daarvan:

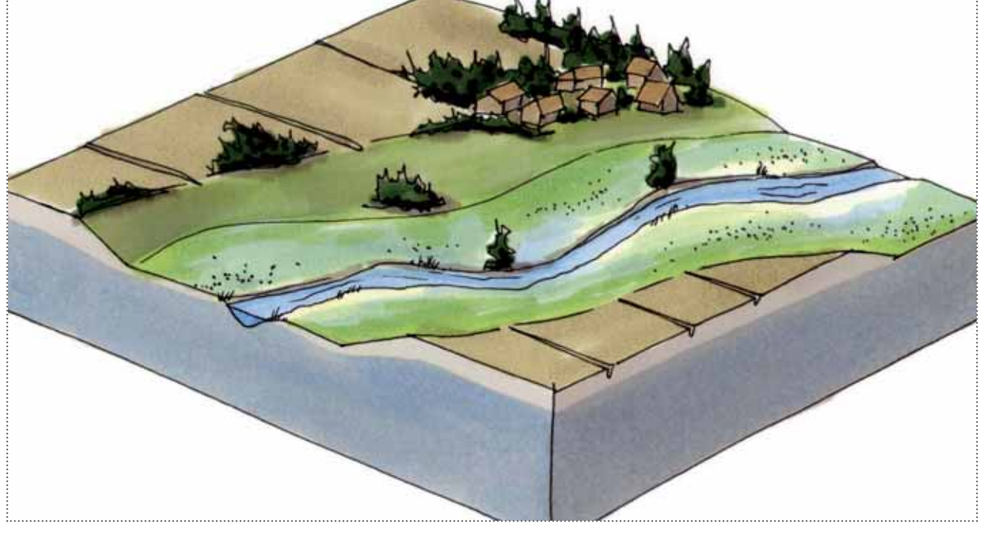
- natuurontwikkeling op een oppervlakte van tenmiste 50 hectare
- gefinancierd door de bouw van woningen in zeer lage dichtheden (minder dan 5% van het areaal wordt bebouwd)
- de woningen zijn betaalbaar (dus geen 'dure hutten'), althans een flink deel ervan
- zowel de woningen als de te ontwikkelen natuur moeten passen bij de potenties en unieke kwaliteiten van het gebied . Elke Nieuwe Marke is uniek, in zijn natuur en in zijn bebouwing
- de nieuwe bewoners zijn gezamenlijk eigenaar van het gehele (natuurgebied) en zijn verantwoordelijk voor het beheer daarvan
- het nieuwe natuurgebied is, met uitzondering van de woonkavels, vrij toegankelijk.

Het idee voor een Nieuwe Marke heeft nog niet eerder in dit gebied een rol in de discussie gespeeld. Daarom zetten we hieronder de kansen en risico's op een rij.

KANSEN
Uitbreiding van het natuurlandschap met geld uit de markt in plaats van de overheid
Meer natuur per woning dan via afdracht uit traditionele woningbouw elders (ca factor 2 verschil)
Fysieke verbinding wonen en natuur/landschap (band mens-natuur)
Benutten & creëren bijzonder woonmilieu
Imago/innovatief
Versterking identiteit van het gebied

RISICO'S
Mogelijk weerstand tegen bouwen in het landschap
Mogelijk geen vraag
Mogelijk kan het ook zonder

7. NATUURONTWIKKELING IN DE OUDE MAASARM

Met natuurontwikkeling kan de Oude Maasarm sterk aan kwaliteit winnen. Omvorming van het huidige landschap naar een aaneengesloten, waterrijk natuurgebied kan op verschillende manieren plaatsvinden maar in alle gevallen zullen de open landbouwgebieden een meer diverse en ruigere vegetatie krijgen.

De kwel in het gebied kan beter worden vastgehouden door bestaande sloten te dempen. Hierdoor zal de ontwikkeling van broekbos op gang komen.

De ecologische en landschappelijke diversiteit kan verder worden verhoogd door aanleg van een geul in het gebied (zie maatregel 4: blauw lint).

Huidig landschap: links een meer open deel, rechts het Sohr Legeterbos.

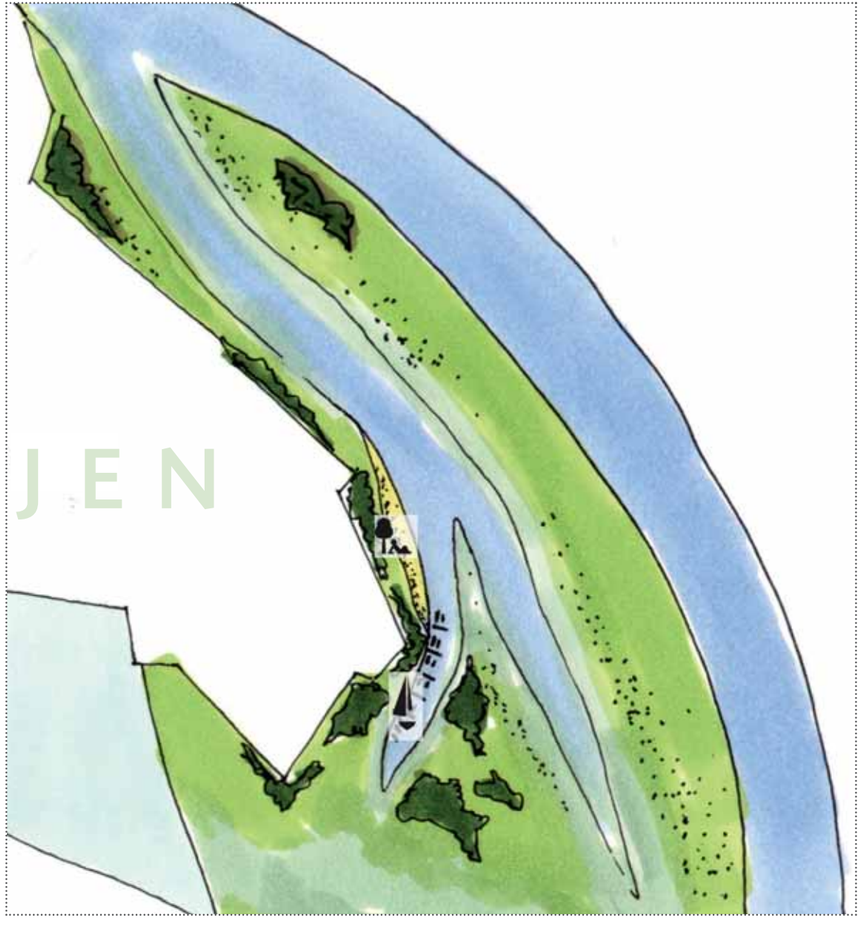
Door het waterpeil in de Oude Maasarm te verhogen, zal de ontwikkeling van kwelgevoede natuur op gang komen (boven).

Opzetten van het waterpeil kan gecombineerd worden met de aanleg van een geul door het gebied. De diversiteit en de afvoercapaciteit worden zo versterkt (rechts).

8. JACHTHAVENTJE OOIJEN

Aanleg van de natte variant van de hoogwatergeul Ooijen kan worden gecombineerd met de aanleg van een jachthaventje en/of strandje. De op deze locatie al bestaande camping wint daardoor aan aantrekkingskracht.

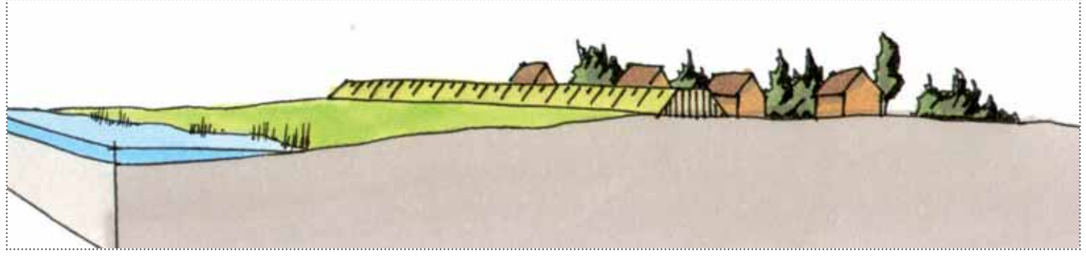

9. VERHOLEN KADES

Als de Oude Maasarm weer in verbinding komt met de Maas en bij hoge rivierstanden mee gaat stromen, moeten sommige woonclusters in het gebied met extra kades worden beschermd. Door deze kades breed te maken, worden ze robuust (onderhoudsarm) en kunnen ze in de natuurontwikkeling worden betrokken. Vergeleken met normale kades, passen ‘verholen kades’ veel beter in het landschap.

Een verholen kade

Een gewone kade

PERSPECTIEVEN

Huidige situatie

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm
(schrapen, obstakels verwijderen, bruggen)

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum + Hoogwatergeul Ooijen

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum + Hoogwatergeul Ooijen + haventje Ooijen

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum + Hoogwatergeul Ooijen + haventje Ooijen + Blauw Lint in Oude Maasarm

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum + Hoogwatergeul Ooijen + haventje Ooijen + Blauw Lint in Oude Maasarm + Nieuwe Marke Molenbeekdal

Huidige situatie + verruiming Oude Maasarm + Hoogwatergeul Wanssum + Hoogwatergeul Ooijen + haventje Ooijen + Blauw Lint in Oude Maasarm + Nieuwe Marke Molenbeekdal + Mooi Wanssum

ISBN/EAN 978 90 5059 374 8
Publicatienummer InnovatieNetwerk: 09.2.196

Projectleiders InnovatieNetwerk:
Dr. J.H.A. Hillebrand en ir. N.J. Beun
Postbus 19197
3501 DD Utrecht, telefoon 070 3785653
www.innovatienetwerk.org

InnovatieNetwerk is geïnitieerd door het
ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
InnovatieNetwerk wordt gefinancierd door dit Ministerie,
maar vervult haar taken vanuit een onafhankelijke positie,
aangestuurd door een bestuur.

Utrecht, januari 2009

Overname van tekstdelen is toegestaan,
mits met bronvermelding

Vormgeving Brigitte Slangen, Nijmegen
Druk XXL press, Nijmegen
Illustraties: Stroming B.V. (tenzij anders vermeld in de tekst)